

Наставно-научном већу
Филозофског факултета
Универзитета у Београду

На предлог Одељења за историју, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој XXII редовној електронској седници, одржаној 24. и 25. јуна 2021, изабрало чланове комисије за оцену докторске дисертације докторанда МА Александра Савића под насловом *Кнежевина Србија и Османско царство (1839–1858)*. За чланове Комисије изабрани су: др Чедомир Антић, ванредни професор Филозофског факултета, Универзитета у Београду, др Урош Шешум, доцент на Филозофском факултету, Универзитета у Београду; и др Славиша Недељковић, редовни професор Филозофског факултета, Универзитета у Нишу. Комисија је прегледала предату дисертацију и има част да Већу поднесе следећи:

ИЗВЕШТАЈ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Александар Савић је рођен 11. фебруара 1993. у Косовској Митровици. Основну школу и гимназију завршио је у Зубином Поточу. Основне академске студије историје на Филозофском факултету Универзитета у Београду уписао је 2012. и завршио их четири године касније. Дипломирао је 30. септембра 2016, одбранивши дипломски рад *Кнежевина Србија и пољска емиграција 50-их и 60-их година XIX века*. За поменути рад добио је награду „проф. др Радмила Милентијевић“. Исте године уписао је мастер студије историје, на истом факултету, које је завршио 6. јуна 2017, одбраном мастер рада *Хршићани у Скопској и Тетовској кази 1844–1847. године*. Током завршне године основних и мастер академских студија био је стипендиста Фонда за младе таленте Републике Србије.

У јануару 2018. године уписао је докторске студије историје на Филозофском факултету у Београду. Седамнаестог априла 2019. одбранио је предлог теме докторске дисертације под насловом *Кнежевина Србија и Османско царство (1839–1858)*. На својој седници, од 26. септембра 2019. године, након добијања сагласности Већа научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је одобрило докторанду израду докторске дисертације.

У звање истраживача приправника изабран је 3. маја 2018. и ангажован на пројекту *Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси* Министарства просвете, науке и технолошког развоја на Филозофском факултету у Београду. Двадесетог фебруара 2020. изабран је у звање истраживача-сарадника.

Учествовао је на четири домаћа и два међународна научна скупа. Сарадник је Матице српске на изради Српског биографског речника од 2019. године. Објавио је самостално осам а у коауторству један научни рад на српском и енглеском језику, у часописима и зборницима радова са научних скупова. Приредио је за штампу *Бележнице* генерала Јована Мишковића (1844–1908), у три тома у издању Историјског архива у Неготину (2020). Активно влада енглеским и руским, а пасивно турским језиком.

Предлог теме докторске дисертације под насловом *Кнежевина Србија и Османско царство (1839–1858)* одбранио је 17. априла 2019. године пред Комисијом коју су чинили: др Радош Љушић, редовни професор на Филозофском факултету Универзитета у Београду; др Милош Јагодић, редовни професор на Филозофском факултету Универзитета у Београду; др Радомир Ј. Поповић, виши научни сарадник Историјског института у Београду; др Славиша Недељковић, ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Нишу и др Данко Леовац, доцент на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Наставно-научно веће је на својој седници, одржаној 26. септембра 2019. године, након добијања сагласности Већа научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду, одобрило докторанду израду докторске дисертације.

Завршена теза написана је на српском језику, ћириличним писмом и обликована у складу с *Упутством за обликовање докторске дисертације*, са научним апаратом. Рад је пагиниран од Предговора до Биографије аутора, на страници 423, након које су приложене потписане изјаве: О ауторству, О истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и О коришћењу. Дисертацију чине предговор, седам поглавља, подељених на мања потпоглавља, списак коришћених извора и литературе, списак табела и биографија аутора. Приликом израде дисертације, поред архивских фондова, искоришћено је укупно 527 библиографских јединица: монографија, збирки докумената, чланака, расправа и прилога, на више језика, као и 28 периодичних публикација, домаћих и страних – дневних, недељних, месечних и годишњих.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет дисертације представљају односи Кнежевине Србије и Османског царства у периоду између 1839. и 1858. године. Основни циљ истраживања био је да се на основу архивске

грађе, објављене и необјављене, те релевантне научне литературе, пружи што свестранија анализа односа Кнежевине Србије и њеног суверена, Османског царства.

Будући да односи нововековне Србије и Османског царства у хронолошком оквиру дисертације нису у српској историографији третирани у целини, докторанд је као полазиште свог истраживања искористио релевантну литературу која је узгредно и у фрагментима третирао одређене хронолошки или тематски ограничене целине из историје српско-османских односа. Односу Кнежевине Србије према Србима и осталим хришћанима у Османском царству, српска и балканска историографија посветиле су више пажње, те је А. Савић при расветљавању политике Србије према сународницима или истоверницима, поданицима Порте, у њеном ближем или даљем суседству имао стабилније историографско залеђе.

Будући да су српско-османски односи у периоду који дисертација третира само парцијално историографски обрађени, кандидат Александар Савић се потрудио да с ослоном на досадашње домете науке пружи њихов целовит приказ и тако попуни поменути празнину у српској историографији. Изостанак макар и синтетичког приказа односа Србије и њеног суверена наметнуо је кандидату да своје истраживање пре свега базира на необјављеној, у историографији до сада некоришћеној архивској грађи. Језичка баријера навела је А. Савића да за главни ослонац свог истраживања употреби необјављену грађу српског порекла. Своје истраживање архивског материјала стога је базирао на кореспонденцији Београда и Цариграда, званичним и незваничним препискама српских државника и владара, те грађи бројних државних институција Кнежевине – војних, полицијских, дипломатских, судских, финансијских, просветних и привредних. Највећи број архивских фондова коришћених при изради дисертације налази се у Државном архиву Србије (ДАС) у Београду. Одређена корисна грађа за настанак дисертације пронађена је и у Архиву Српске академије наука и уметности (АСАНУ), Историјском архиву Београда (ИАБ) и Одељењу посебних фондова Народне библиотеке Србије (НБС).

Поред архивске грађе, консултовани су и употребљени и објављени односни документарни и наративни извори на српском, турском, руском, француском, енглеском, немачком, пољском и бугарском језику, те страна и домаћа штампа на српском, италијанском, немачком и француском језику, савремена и познија, која се дотицала теме дисертације.

У изради дисертације кандидат је пошао од темељних одлика класичног историографског приступа, утврђеног на свеобухватној и критичкој анализи историјских извора. Теза је услед степена истражености теме и складу са поменутиим приступом и језичком баријером написана првенствено на основу необјављене грађе српског порекла и објављене грађе српске, турске и руске и у мањој мери аустријске провенијенције, те углавном савремене штампе. У погледу релевантне литературе А. Савић се ослонио на домете како српске, тако и турске, балканске и

европске историографије. Главни циљеви били су усмерени на то да се објасне и пруже одговори на питања која су у домаћој историографији недовољно расветљена или мало позната: сложени проблем иселавања турског цивилног становништва из Србије; функционисање српско-османске границе и с тим у вези питање заграничног шверца, пограничне хајдучије, оружаних сукоба и пребегавања османских поданика у Србију и обратно, те питања трговачких односа и царина и односа са суседним османским провинцијским управницима; улога београдског мухафиза у Србији, међусобице српског и преосталог муслиманског живља и османских гарнизона у Кнежевини. Питања везана за дужности и активности српских капућехаја у Цариграду, мешање Порте у унутрашњу политику Србије и утицај тог мешања на политички живот Кнежевине, просветно-политичко-црквену активност Србије међу православним поданицима Османског царства, те става и улоге Србије приликом буна у суседним провинцијама Царства. Иако је у историографији о томе доста писано, пажња је посвећена и утицају великих сила на српско-османске односе. Последње је последица потребе да се ти односи прикажу у контексту констелације снага великих сила у Источном питању у хронолошким границама дисертације.

Коначни циљ дисертације је да отклони све непознанице у српској историографији у погледу српско-османских односа 1839–1858, те да синтезом добијених резултата пружи њихов целовит преглед у третираном периоду.

Пошто су односи са Османским царством, турским становништвом и представницима власти сизерена у хронолошким оквирима дисертације представљали најважнији сегмент српске спољне политике и прилично често стављали пред изазове представнике српских власти у Кнежевини Србији, у фондовима министарстава иностраних и унутрашњих дела и њиховим одељењима сачувана је огромна количина архивске грађе. Обимност односне грађе и захтевни циљеви које је тема дисертације ставила пред кандидата изискивали су посвећен вишегодишњи истраживачки архивски рад, као и висок ниво општег и научно-методолошког образовања и искуства. Кандидат је не само успео да савлада веома обимну грађу, већ и да је методолошки исправно синтетички обради и тиме у потпуности испуни постављене циљеве.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Висока Порта је искористила смрт кнеза Милана Обреновића и укинула наследност кнежевског достојанства у Србији 1839. године. Настојање Порте да ограничи власт кнеза Михаила (1839–1842) и умањи стабилност власти династије Обреновића допринело је разбуктавању унутрашњих сукоба у Србији 1840. године. Дестабилизовање унутрашње ситуације у Кнежевини које је подстицано из Цариграда, резултирало је крајем лета 1842. сменом династија.

Нови владар, кнез Александар Карађорђевић (1842–1858) ојачао је свој владарски положај тек након посете султану Абдул Меџиду у Казанлуку.

Један од главних проблема у српско-турским односима за време владавине кнежева Михаила и Александра представљало је османско избегавање извршења одредбе Хатишерифа из 1833, којом је било предвиђено да се муслиманско становништво исели из унутрашњости Србије у року од пет година.

Пљачкашки упади у Кнежевину Србију са територије Османског царства реметили су мир на јужној српској граници.

Српска влада је била упозната са припремама хришћанских побуна у суседним турским провинцијама. Влада је примала хришћанске пребеге из Османског царства иако је то било у супротности са осмом тачком Хатишерифа из 1833. године, али то није значајније утицало на српско-османске односе.

Иако је Хатишерифом из 1830. дозвољено српским трговцима да слободно тргују на територији Османског царства, српски трговци су од стране османских поданика и представника власти често били злостављани и материјално оштећивани.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Структуру докторске дисертације *Кнежевина Србија и Османско царство (1839–1858)* чине: Предговор (стр. 1–6), уводно поглавље *Царство у кризи* (стр. 7–22), шест централних поглавља – *Српска агенција у Цариграду* (стр. 23–48), *Београдски ејалет* (стр. 49–117), *Кнежевина Србија, Османско царство и велике силе* (стр. 118–219), *Граница* (стр. 220–297), *Кнежевина Србија и хришћани у суседним османским провинцијама* (стр. 298–368) и *Трговина* (стр. 369–390), *Закључак* (стр. 391–400), *Библиографија* (стр. 401–420), *Списак табела* (стр. 421–422) и *Биографија аутора* (стр. 423). Прегледности ради поглавља су подељена на 36 потпоглавља и 43 мање целине.

Уводно поглавље *Царство у кризи* (стр. 7–22) подељено је на три потпоглавља – *Реформе Селима III и Махмуда II* (стр. 7–11), *Борба за аутономију* (стр. 11–18) и *Проширивање и нарушавање аутономије* (стр. 19–22). У уводној целини укратко је приказана реформска политика османских султана крајем XVIII и током прве четири деценије XIX века, борба за аутономију српског народа у Београдском пашалуку (1815–1833) и проширивање и нарушавање српске аутономије у периоду између 1834. и 1839, завршно са абдикацијом кнеза Милоша Обреновића 13. јуна 1839. године.

Прво поглавље централног дела дисертације под насловом *Српска агенција у Цариграду* (стр. 23–48) подељено је на шест ужих целина – *Канућехаје* (стр. 24–28), *Службеници Агенције*

(стр. 28–33), *Конак* (стр. 33–34), *Такрир* (стр. 34–40), *Трошкови* (стр. 40–43) и *Питомци у Цариграду* (стр. 43–47). У њему је највећа пажња посвећена српским заступницима на Порти – капућехајама, које су се налазиле на челу Српске агенције у Цариграду, али и осталим службеницима Агенције – секретарима, драгоманима, капуоланима и писарима који су помагали капућехаји у извршавању дужности. Указано је на значај улоге капућехаје у српско-османским односима; писано је о конаку Агенције који се налазио у цариградском предграђу Џибалији, представљени су трошкови Агенције у хронолошким границама дисертације, а изнети су и подаци о школовању питомаца из Србије који су слати у Цариграду с циљем да науче турски, француски и грчки језик.

Следеће поглавље *Београдски ејалет* (стр. 49–117) подељено је на четири уже целине – *Мухафиз* (стр. 50–69), *Гарнизони* (стр. 70–75), *Сукоби* (стр. 76–109) и *Исељавање и откуп* (стр. 109–117). У оквиру потпоглавља *Сукоби* издвојено је пет мањих целина – *Београд* (стр. 76–83), *Смедерево* (стр. 83–86), *Шабац* (стр. 86–92), *Ужице* (стр. 92–99) и *Соко* (стр. 99–109). У овом поглављу пажња је посвећена београдским мухафизима – командантима београдске тврђаве и управницима Београдског ејалета, те османским гарнизонима у Београду, Смедереву, Шапцу, Ужицу и Соколу, сукобима Срба и Турака у поменутих местима и њиховој околини, те настојањима српске владе да спроведе исељавање Турака из Србије и откупи њихова имања у складу са Хатишерифима из 1830. и 1833. године. Истакнуто је да Порти није било у интересу да се у потпуности спроведу одредбе Хатишерифа о исељавању муслимана и откупу њихових имања, јер би тиме још више умањила своју јурисдикцију и сизеренска права.

Треће поглавље централног дела рада, које је уједно и најобимније, носи наслов *Кнежевина Србија, Османско царство и велике силе* (стр. 118–219). Поглавље је због обимности подељено на једанаест потпоглавља – *Пут у Цариград* (стр. 123–133), *Мисија Мусе Сафети-ефендије* (стр. 133–148), *Преокрет* (стр. 148–153), *Завера* (стр. 153–156), *Побуна* (стр. 156–161), *Руски захтеви* (стр. 161–172), *Сусрет у Казанлуку* (стр. 172–179), *Доба револуције* (стр. 179–191), *Између Русије и Француске* (стр. 191–198), *Рат* (стр. 199–211) и *Крај једне епохе* (стр. 211–218). С обзиром да су у оквиру набројаних потпоглавља третирана разна питања, поједина од њих су подељена на мање целине: друго је подељено на две – *Оптужбе* (стр. 137–144) и *Изгнанство* (стр. 144–148); треће такође на две – *Мисија барона Ливена* (стр. 149–151) и *Повратак изгнаних* (стр. 151–153); шесто на пет – *Други избор* (стр. 162–166), *Ултиматум* (стр. 166–168), *Берат* (стр. 168–169), *Попуштање* (стр. 169–171), *Хатишериф, ферман и унутрашњи сукоби* (стр. 171–172); осмо на две – *Српско вицекраљевство* (стр. 182–189) и *Српски покрет у Јужној Угарској* (стр. 189–190); девето на три – *Емигранти* (стр. 192–193), *Мисија Аврама Петронијевића* (стр. 193–194) и *Неподобни кнежевски представник* (стр. 194–198); десето на пет – *Неутралност* (стр. 199–201), *Руски планови* (стр. 201–

202), *Меморандум* (стр. 203–205), *Пет планова* (стр. 205–208), *Преговори и мир* (стр. 208–211); једанаесто на две – *Тенкина завера и Етем-пашина мисија* (стр. 212–217) и *Светоандрејска скупштина* (стр. 217–218). У овом поглављу су српско-османски односи посматрани кроз призму међународних односа. Указано је у којим околностима је дошло до чак пет промена на српском престолу у периоду између 1839. и 1858, колико су биле значајне аудијенције српских кнежева код султана Абдул Мецида, представљени су планови српских државника, дипломата и политичара о проширивању граница Србије за време Револуције 1848/49. и Кримског рата (1853–1856). Акцент је стављен и на мешање Високе Порте и Русије у унутрашњу политику Кнежевине Србије. Указано је да су се уставобранитељи у унутрашњим борбама у Србији ослонили на Порту зато што је она посредством мухафиза могла да им пружи уточиште у београдској тврђави, али и због тога што је Русија подржавала кнеза Михаила. Године 1858. ситуација је била сасвим другачија. Русија је радили на смени кнеза Александра, док Порти није одговарало да се он смени и Обреновићи врате на престо.

Граница (стр. 220–297) је наслов четвртог поглавља централног дела дисертације. Поглавље је као и претходно подељено на потпоглавља и мање целине у оквиру њих. Наслови потпоглавља су следећи: *Карантини, састаници и карауле* (стр. 220–248), *Пограничне османске власти* (стр. 248–265) и *На граници нема мира* (стр. 265–296). Прво потпоглавље подељено је на три мање целине – *Санитетски прописи* (стр. 222–225), *Карауле и стражари* (стр. 225–243) и *Здравствене прилике* (стр. 243–248); друго на исти број потцелина – *Добросуседски односи* (стр. 251–257), *Изручивање одбеглих преступника и низама* (стр. 257–261) и *Погранични спорови* (стр. 261–265), а треће на четири– *Пљачкаши стоке* (стр. 270–282), *Оружани сукоби* (стр. 282–287), *Шверцери и дрвокрадице* (стр. 287–290) и *Хајдуци* (стр. 290–296). Односи између српских пограничних власти и османских провинцијских управника представљали су један од важнијих аспеката српско-османских односа, чему је управо посвећено ово поглавље. Српска влада је настојала да буде у добрим односима са представницима османских власти у суседству, што често није било могуће. У циљу отклањања неспоразума српска влада се посредством капућехаја често обраћала Порти тражећи њено посредовање. Главни проблеми на српско-турској граници проистицали су из пограничних спорова и упада лопова, кријумчара, дрвокрадица и хајдука.

Следеће поглавље носи наслов *Кнежевина Србија и хришћани у суседним османским провинцијама* (стр. 298–368). Поглавље је подељено на пет потпоглавља – *Заграничне активности* (стр. 301–313), *Помоћ црквама, манастирима и школама* (стр. 313–316), *Благодејаници* (стр. 317–325), *Сиротиња се у Турској узбунила* (стр. 325–355) и *Бегунци* (стр. 356–368). Претпоследње потпоглавље је подељено на седам ужих целина – *Нишки устанак* (стр. 328–339), *Пропала завера* (стр. 339–343), *Позиви на устанак* (стр. 343), *Устанци у Видинском санџаку* (стр. 343–348), *Завера*

у *Нишком санџаку* (стр. 349–350), *Бугари не мирују* (стр. 350–352) и *Побуне у Босанској Крајини и Посавини* (стр. 352–355). У овом поглављу је детаљно анализирна политика Кнежевине Србије према хришћанима који су живели у Нишком, Видинском, Скопском и Босанском ејалету. Представљен је рад тајне организације Илије Гарашанина на територији суседних османских провинција у циљу припреме устанка Срба и других балканских хришћана против османских власти, затим помоћ коју је Србија пружала околним хришћанима приликом обнове или изградње црква и манастира и отварања школа. Пажња је посвећена и младићима из околних османских провинција који су се школовали у Београду о трошку српске владе. Анализирано је и држање Србије према побунама и покушајима подизања устанка балканских хришћана, као и њен став према бегунцима из Турске који су пристизали на њену територију.

Трговина (стр. 369–390) је последње поглавље дисертације. Састоји се из четири потпоглавља – *Царинско питање* (стр. 369–373), *Невоље српских трговаца* (стр. 373–378), *Вашари или панађури* (стр. 378–380) и *Еспапи* (стр. 380–389). У поглављу су анализирани трговински односи између Кнежевине Србије и Османског царства. Пажња је посвећена наплаћивању царина на робу у међусобном трговачком транзиту Кнежевине и Царства, малтретирању српских трговаца на османској територији, вашарској, увозној, извозној и транзитној трговини.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Као што се на основу напред изнетог може видети дисертација пружа одговоре али и отвара бројна питања српско-османских релација у политички веома турбулентном периоду српске, али и османске историје. Њеним закључцима и садржајем се досадашњи закључци и сазнања српске историографије употпуњавају, коригују и значајно допуњују. Поред тога, она пружа до сада ненаписани, а веома потребни синтетички преглед односа Србије и њеног суверена и српске политике у Османском царству у епохи политичке превласти уставобранитеља у Кнежевини. Стога дисертација представља велики допринос историјској науци. Уважавајући постојећа достигнућа историографије и полазећи од њих, кандидат Александар Савић донео је бројна нова сазнања, приказао бројне до сада неанализиране процесе у српско-османској корелацији и донео нова тумачења у готово свим аспектима обрађене теме. Истраживањем пре свега необјављене али и објављене архивске грађе, наративних извора и штампе, те коришћењем релевантне литературе, аутор је написао на изворима засновану студију српско-османских односа у периоду између 1839. и 1858. године.

Дисертација пружа ново виђење српско-османских односа, али и политичке и дипломатске историје Србије у хронолошким границама теме, што ће имати великог значаја и утицаја на даљи правац проучавања ове проблематике у историјској науци.

5. Закључак

На основу свега изнетог, а пошто је дисертација у свему урађена према одобреној пријави, будући да је оригинално и самостално научно дело, те да су се стекли услови за њену јавну одбрану, чланови Комисије имају част да Наставно–научном већу Филозофског факултета у Београду предложи да се докторанду МА Александру Савићу **одобри** усмена одбрана докторске дисертације *Кнежевина Србија и Османско царство (1839–1858)*.

У Београду,
29. јуна 2021.

др Чедомир Антић, ванредни професор
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

др Урош Шешум, доцент
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

др Славиша Недељковић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет у Нишу
Председник Комисије